

Vlasti- = vědné LISTY 171 SRPEN 2025

PŘÍLOHA ODERSKÉHO ZPRAVODAJE

Adam Kašpar a Karel Ferdinand Schertz v Deštném u Opavy a na Spálově

U moravskoslezské veřejnosti není neznámý svob. pán Karel Ferdinand Schertz jako pozdně barokní autor historických spisů o poloze pramene řeky Odry¹, nebo o upírech na Moravě a ve Slezsku². Podrobněji to popisují v současné odborné literatuře³ i čeští historici. O osudech Adama Kašpara Schertze a jeho syna Karla Ferdinanda Schertze toho však v dostupných publikacích mnoho nenajdeme⁴. V následujícím článku se nám nabízí příležitost seznámit čtenáře s jejich životy.

Rod Schertzů (Scherzů) pocházel ze Slezska, přičemž bychom ho mohli zařadit mezi drobnou, ale majetnou úřednickou šlechtu⁵. Rodové jméno Schertz bylo nešlechtické, neboť rodina byla původně měšťanská. Na Moravu a do československého Slezska se dostali s vévody Münsterberg-Olešnice, kteří v 17. století získali panství Šternberk, Karlovec a Jevišovice.

Znak - erb Adama Kašpara von Schertz po udělení inkolátu roku 1664

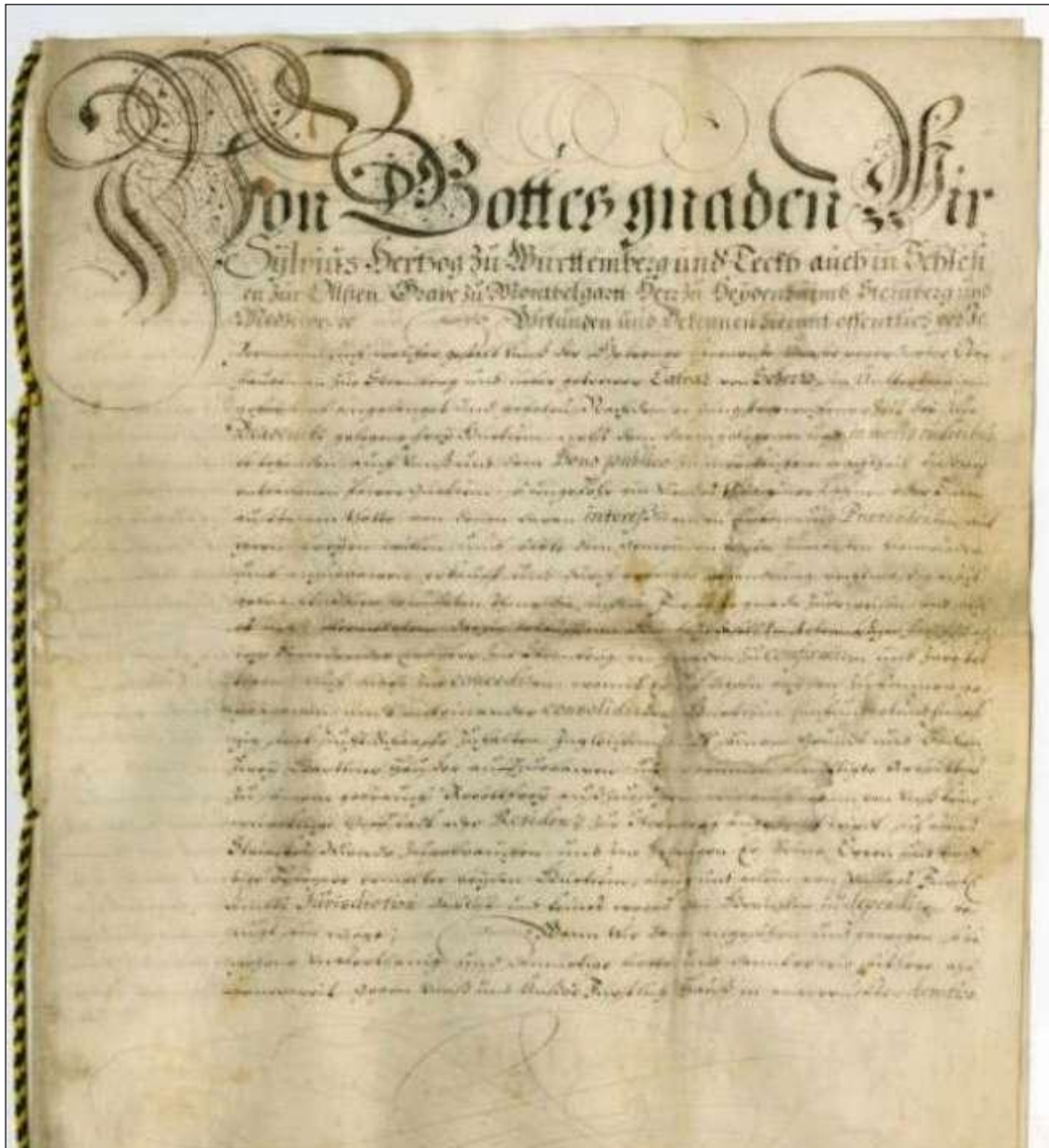

Pečeť Adama Kašpara von Schertz. Erb i pečeť obsahují tři spojené květy leknínů s klenotem - korunovanou přilbou

Nejstarším členem moravské větve byl Karel Friedrich von Schertz, který se v roce 1629 v rakouské Bukovině oženil s Annou Beate von Heilmann. V roce 1653 byl vrchním hejtmanem panství šternberského. V roce 1659 tento úřad převzal jeho synovec Adam Kašpar von Schertz⁶ a současně v tomto roce koupil dědičnou rychtu a dva selské statky v Mladějovicích u Šternberku. Dne 7. ledna roku 1664 obdržel v Řeznu moravský inkolát⁷ a byl povýšen do rytířského stavu. Ve stejném roce získal lenní vesnici olomouckého biskupství Deštnou u Opavy (viz mapka „Dorftheschen“) s příslušenstvím: dva dvory, horní a dolní polesí, dva mlýny, vinný, pивní a kořalečný šenk v hospodě samoty Kukačka (viz mapka „Kukuks Hof“), pivovar, sladovnu, vinopalnu a stáje. Tvrz panství byla nově vystavená se třemi pokoji, jednou místností, dvěma komorami a kuchyní. Ve vesnici bylo 26 čtvrtlánků, 18 chalupníků, kovář, krčmář a mlynář.

Adam Kašpar Schertz se oženil okolo roku 1657 s Rosalií Maximiliánou Girel z Greifenbergu⁸, se kterou měl čtyři děti: syny Františka Arnošta *1658),

1. Kde mimo jiné Karel Ferdinand Schertz upozorňuje na tehdejší omyl, že řeka Odra pramení v Beskydech.
2. Kniha „Magia Posthuma“, ve které se popisují případy o čarodějnictví a strašidlech na spálovském panství.
3. Glonek J.: Pramen Odry a Karel Ferdinand Schertz. Poodří, č.1/2012, s. 26-32 a Giuseppe Maiello: Racionalismus Karla Ferdinanda Schertze a Magia Posthuma, Slavica litteraria. 2012, vol. 15, iss. 2, pp. [215]-222. MU Brno.
4. Výjimkou je článek Hjalmar Kopřivy v Okresním vlastivědném sborníku Novojicko, č. 8, Nový Jičín 1966.
5. Drobná úřednická šlechta vznikala z potřeby reagovat ve své době na hospodářské poměry, které vyžadovaly lepší právní vztahy, než jaké poskytovalo domácí rakouské a české právo. Racionalistické hospodaření na feudálních velkostatech a rozvíjení raně kapitalistických vztahů donutilo přijmout římské právo podle poměrů v jednotlivých zemích. Odborníci na římské právo se stávají potřebnými osobami na dvorech panovníků. Studium práva umožňuje drobné šlechtě vybudování nové existence. Do popředí intelektuálního života se dostává právník, romanista, sice člověk jen s hlasem poradním, ale dobře existenčně zajištěný s poměrně velkou pravomocí i odpovědností a nezávislostí.
6. Podle historika Josefa Pilnáčka děd Adama Kašpara v. Schertz Max v. Schertz sloužil v friaulské válce a jeho strýc Karel Friedrich v. Schertz byl ve slezské válce vrchním komisařem Buchheimenského sboru.
7. Inkolát označuje příslušnost k plnoprávním domácím šlechtickým rodům. Zařazoval svého nositele mezi zemskou šlechtu a opravňoval k nabytí významných nemovitostí. Získával se narozením nebo výslovným udělením.
8. Pravděpodobně moravský novoštitý rod (povýšený do šlechtického stavu později po nabytí majetku) na Zlínsku.

Listina knížete Olešnického z 26. 9. 1659 potvrzuje Kašparovi von Schertz, vrchnímu hejtmanovi šternberského panství, koupi svobodného dvora se sousedním selským statkem ve vsi Mladějovicích do dědičného vlastnictví a osvobozuje oba statky od veškerých robotních povinností. Vyjímá oba statky z pravomoci mladějovického rychtáře a podřizuje je knížecí jurisdikci. Dále povoluje zřídit na půdě jmenovaných statků dvě nové chalupnické usedlosti a osadit je chalupníky, které osvobozuje od veškerých robotních povinností. Současně povoluje na obou statcích chov 150 kusů ovcí, které se mohou pást na knížecí pastvině.
Zdroj: ZA Opava, pobočka Olomouc

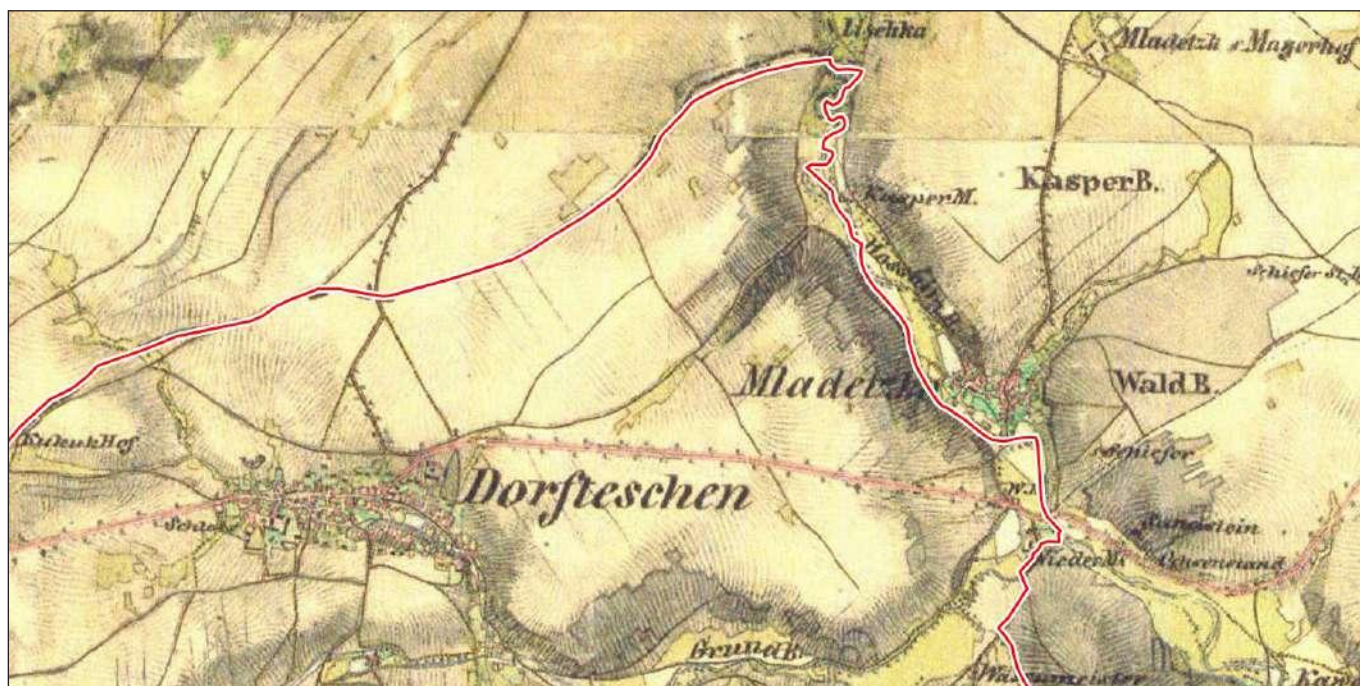
Karla Ferdinanda (*1665), Antonína Maximiliana (*1675) a dceru Barbaru Ludoviku von Schertz (*1661), později provdanou von Rippach. Syn František Arnošt von Schertz žil v dospělosti v Olomouci. Manželka Adama Kašpara Schertze, Rosalia Maximiliána, měla sestru Kateřinu Alžbětu Girel z Greifenbergu, která se v roce 1670 vdala na zámku v Deštném za lenního písaře Františka Jiřího z Vojnovic⁹.

Je potřebné uvést, že o získání dalšího panství - panství spálovského - se zasloužil Adam Kašpar von Schertz v letech 1667 a 1670. První polovinu spálovského panství odkoupil v roce 1667 pro dluhy od vdovy po baronu Zikmundovi von Landau¹⁰ Konstancie von Stadel¹¹, druhou polovinu panství v roce 1670 od řeholnice panenského kláštera Jungfrauen Himmelsphorte ve Vídni; stal se tak vlastně zakladatelem rodového majetku Schertzů.

9. Adam Kašpar von Schertz pozval na tuto svatbu lenního pána biskupa Karla z Lichtenšteina.

10. Baron Zikmund von Laadau byl odsouzen v roce 1655 za cizoložství, dluhy, falšování podpisů a vraždu zemským hrdelním soudem ve Vídni k trestu smrti, který byl změněn císařem Ferdinandem III. na doživotní žalář. Zemřel v roce 1657.

11. Rod patřil k zemské šlechtě v Dolním Rakousku. Páni von Stadel z linie Kornbergů byli povýšeni na barony v roce 1597.

Mapka z 19. století, lenní panství rodu Schertzů - vesnice Deštné u Opavy (něm. Dorfteschen) s příslušenstvím (něm. Kukuks Hof, Mladetzko, Mladetzko Mayerhof).

www.mapy.cz

2023, mapa detailu vesnice Deštné u Opavy - poloha sídla rodiny Schertzů, zříceniny zámku u kaple Navštívení Panny Marie a hřbitova na západě vesnice.

www.mapy.cz

Musíme připomenout, že pod spálovské panství patřila také obec Luboměř s osadou Schertzdorf (česky Heltinov) a obec Barnov. Na založení a výstavbě osady Schertzdorf se podíleli Adam Kašpar i Karel Ferdinand Schertz. Adam Kašpar Schertz chtěl na místě zvaném „Vsisko“ postavit poplužní dvůr, což však z důvodu svého úmrtí v roce 1676 nestačil realizovat. Syn Adama Kašpara Karel Ferdinand Schertz však místo poplužního dvora vybudoval

na katastru staré osady osadu novou. V roce 1706 zde již stálo 15 stavení včetně krčmy (dnešní čp. 3) a vodního mlýna na Lužním potoce pod osadou. Polovina nových osadníků byla národnosti české (tzv. „Moravci“), kteří přišli ze sousedních obcí Spálova a Luboměře, druhá část osadníků byla národnosti německé a pocházela z lenního panství Schertzů Deštného u Opavy.

2023, zřícenina zámku v Deštném u Opavy. Pohled od kaple Navštívení Panny Marie, www.mapy.cz

2023, zřícenina zámku v Deštném u Opavy. Pohled od bývalého panského dvora, www.mapy.cz

1764 - 1768. Půdorys Spálova, na I. Vojenském mapování. Půdorys zámku je uveden se středním křídlem. <http://oldmaps.geolab.cz>

18. století. Fotografie historického obrazu spálovského zámku s okolím. Archiv Spálov

Adam Kašpar von Schertz zemřel v listopadu roku 1676 ve 46 letech.¹² Jeho majetek zdědil v roce 1686 syn Karel Ferdinand von Schertz, který ho vlastnil až do roku 1723. V letech 1695 - 1698 se zasloužil o rozšíření a přestavbu spálovské tvrze na zámek, stavebně upravený v barokním slohu. Z této doby pochází přístavba nárožního křídla, nad jehož vchodem byl umístěn znak rodu Schertzů. Ze čtyř rybníků zbyly jen dva prostřední. Spodní rybník byl zasypán v roce 1717 a přeměněn na zámeckou zelenářskou zahradu. Horní rybník byl zasypán okolo

roku 1828 a získané volné místo sloužilo jako náměstí k pořádání výročních trhů. Po přestavbě však zámek stále sloužil jako správní centrum panství a sám Schertz sídlil na svém zámku v Deštném, případně v domech v Olomouci a Kroměříži, kde se pohyboval ve službách olomouckých biskupů.

Pro představu o velikosti spálovského panství a jeho hospodaření za Karla Ferdinanda Schertze uvedeme zde některé údaje.

Pěstované plodiny:

Spálovský dvůr - žito, ječmen, oves, pohanka, hrách, len a chmel.

Luboměřký dvůr - žito, ječmen, oves a pohanka.

Barnovský dvůr - žito, ječmen, oves a pohanka.

Chov dobytka:

Spálov - 52 kusů hovězího dobytka a 292 kusů ovcí.

Luboměř - 45 kusů hovězího dobytka.

Složení obyvatelstva:

celkový počet poddanských domů ve Spálově byl 66, z toho bylo 36 sedláků, 3 půlgrunty, 14 chalupníků a 13 domkařů. Luboměř měl 16 sedláků, 3 půlgrunty, 12 chalupníků a Barnov 16 sedláků, 4 půlgrunty, 12 chalupníků.

12. Místo jeho úmrtí i podrobnosti o jeho skonu se nepodařilo zjistit. Z důvodu povinností majitele statků se pohyboval mezi Mladějovicemi u Šternberka, Deštném u Opavy, Spálovem, a coby úředník olomouckého biskupa pobýval často i v Olomouci a Kroměříži, takže mohl zemřít v kterémkoliv z těchto míst.

Vraťme se však k panství v Deštném u Opavy. Karel Ferdinand Schertz přijal od biskupa Karla z Lichtenštejna v léno vesnici Deštné 7. června roku 1685¹³, až za 9 let od úmrtí otce Adama Kašpara. Příčinou byla pravděpodobně jeho neplnoletost. Majetek léna byl za Schertzova působení z části pronajat a z části prodán poddaným: panskou hospodu prodal v roce 1713 řezníku Zachariáši Thannelovi, hospodu Kukačka při zemské silnici z Olomouce do Opavy v roce 1704 Adamu Knopovi, Dolní mlýn v roce 1686 Matyáši Thomasovi a v roce 1713 Horní mlýn Florianu Schustkovi. Palírnu měl v pronájmu Zachariáš Thannel, řezník z Města Libavé, a v pronajatém obchodu s tabákem a drobným zbožím prodával žid Aron Moyses z Lipníka.

Úsilí Karla Ferdinanda Schertze o povznesení léna se projevilo vystavěním od základu zámku s vedlejšími budovami, založením cenné zahrady, přivedením vody potrubím do dvora, takže se už nemusela vozit koňským potahem. Vystavěl a nechal opravit zpustlé mlýny, panskou hospodu, hospodu Kukačku, zemědělský dvůr, ovčín a stodoly. Také vyklučil nové pastviny a role, staré a zarostlé rozšířil a nechal znovu obdělávat.

Karel Ferdinand von Schertz se oženil s Brigitte Rosalií, vdovou po měšťanu Voglovi, okolo roku 1686. Manželka do manželství přivedla svou dceru z prvního manželství Marii Zuzanu Borstfeld.

Karel Ferdinand von Schertz zemřel na panství Deštné na mozkovou mrtvici 17. října 1723 ve 3 hodiny ráno v 58. roce věku¹⁴, bez závěti a mužských dědiců. Jeho tělo bylo s náležitou církevní pompou převezeno spolu s četnými kněžími do Spálova, kde byl pohřben 20. října 1723 pravděpodobně uprostřed chrámové lodi kostela sv. Jakuba se slavnostními církevními obřady. Zanechal jednu dceru Barbaru Pavlínu, hraběnkou Bockovou z Burgwitz. Druhá dcera Rosálie Ludvika, první manželka Antonína Zena z Dannhausenu na Starém Jičíně, zemřela v roce 1710 a zanechala dcery Marii Antonii, ovdovělou Podstatskou z Prusinovic, podruhé provdanou Matyášovskou z Matyášovic, a Annu Josefu, manželku Rudolfa Langelina von Fragstein – obě vnučky Karla

Ferdinanda Schertze. Dědictví spálovského panství po přeslici tak připadlo v letech 1723 - 1730 jeho vnučkám, přičemž od roku 1724 vzhledem k jejich věku spravoval spálovské panství jako poručník jejich otec baron Zeno von Dannhausen ze Starého Jičína. V letech 1730 - 1740 byl majitelem spálovského panství Rudolf Landelin von Fragstein, manžel vnučky Anny Josefy von Fragstein, rozené Zeno.

Pro úplnost uveďme, že urovnání pozůstalosti po Karlu Ferdinandovi von Schertz bylo na lenním panství v Deštném u Opavy komplikovanější než na panství spálovském. Vdova Brigita Rosálie nechala hned druhý den po manželově smrti převést všechny alodní¹⁵ movitý majetek, koně, dobytek, stříbro, obrazy a knihy do čtvrt hodiny vzdáleného schertzovského svobodného statku Mladecka, které už biskupské pravomoci nepodléhalo. K inventuře tedy zbyl jen majetek lenní. A dcera Barbara Pavlína von Bock nechala do Mladecka dokonce odvézt i spisovnu, na jejíž část si dělal nárok úřadující biskup kardinál Wolfgang von Schrattenbach. Ten udělil léno Deštné v roce 1724 svému strýci Františku Zikmundovi von Schrattenbach. Spor o rozdělení alodní a lenní části statku se tak prodloužil až do roku 1729.

DODATEK

Podrobnější představu o zámeckém areálu v Deštném u Opavy za Karla Ferdinanda Schertze lze získat ze zprávy a inventáře biskupského komisaře Bohumíra z Freyenfelsu v souvislosti se šetřením po Schertzově úmrtí. Při popisu použijeme výřez mapy z roku 1836 s podobným umístěním budov¹⁶ areálu jako za Schertzova života. Budovy lenní byly v dobrém stavu, zámek kamenný a z cihel, z dvora se šlo nahoru po krytém schodišti do předsíně nebo chodby. Následoval podrobný popis zámku, kde se nacházela která místnost. Hned vpravo (při pohledu ze dvora) byla studovna, ložnice, knihovna, pohostinský pokoj, záchod a komora. Z budovy se šlo dřevěnou chodbou v patře do další budovy, také dřevěné, nově postavené nad sklepy. Zde byla velká jídelna a dva hostinské pokoje. U začátku vstupního schodiště byla v přízemí předsíňka, za ní klenutá místnost pro služebnictvo. Z předsínky doprava vedl

13. Musel to udělat znovu i v roce 1703 při nástupu nového olomouckého biskupa Karla Lotrinského do funkce a v roce 1712 při nástupu olomouckého biskupa Wolfganga von Schrattenbacha.

14. V roce 1720 se tituloval jako „Karel Ferdinand von Schertz na Spálově, Mladecku a Deštném, rada biskupa olomouckého a přísedící lesního práva v markrabství Moravském, rada knížete Opavského a Krnovského a přísedící zemského práva knížectví Opavského“.

15. Alodní majetek označuje úplné a neomezené vlastnictví majetku, které si vlastník mohl plně a volně užívat a nakládat s ním bez omezení. Šlo o protiklad feudálního vlastnictví (léna), kde držitel měl pouze právo užívání s různými povinnostmi vůči lennímu pánovi.

16. V použité mapě jsou budovy označené červenou barvou, protože v roce 1836 už byly z kamene nebo cihel.

Výřez indikační skicy obce Deštné u Opavy z roku 1836. ZA Opava

vchod do sklepa. V té době zde stála zděná budova jenom jedna a kromě ní byla součástí panského sídla ještě budova dřevěná, vystavěná na zděném přízemí. Stála pravděpodobně na místě dnešního levého křídla (při pohledu ze dvora).

Vedle zámku byly dřevěné kůlny pro vozy, pak stáje pro koně a dobytek a stodoly. Za malou květinovou zahrádkou napravo naproti zámku stálo dřevěné obydlí sládky, pod ním nechal zesnulý Schertz zřídit nálevnu. Nedaleko byla místnost se studnou, sloužící v létě k uchovávání masa - místnost se využívala jako kuchyně. Odsud se došlo opět ke schodišti. Všechny budovy tak tvořily uzavřený celek. Opodál stála z jedné strany panská kuchyně, z druhé strany byl umístěn dobře vybavený pivovárek. Obydlí správce bylo podsklepeno a svůj pokojík zde měl i kaplan. Stáj byla zděná, stodoly dřevěné. O něco níže byla šenkovna, obývaná stolařem, který zde sloužil i jako hostinský.

Poděkování za informace o spálovském panství za majitelů Adama Kašpara a Karla Ferdinanda Schertze patří Mgr. Jaroslavě Šustkové z archivu ve Spálově.

Za HVS zpracoval Pavel Kašpar st.

Použité zdroje:

Scheich E.: Ammer krugen von Sponau (překlad Fr. Šustka: Paměti o Spálově). 1906 - 1907. Spálov.
Šustek J.: Pamětní kniha obce Spálova. 1920.
Pilňáček J.: Rody starého Slezska. Díl III, P - S. 1972. MZK v Brně.
Der Adel von Böhmen, Mähren und Schlesien. Moravskoslezská vědecká knihovna v Ostravě.

Kaspar Friedrich Schertz, pán z Bukoviny a Weigeelsdorfu. (<https://www.geni.com/people/Caspar-Friedrich-von-Schertz>)

Suskiová N.: Novověké šlechtické pečeti ve fondu Reversy. Bakalářská diplomová práce. Masarykova universita, Filosofická fakulta 2020.

Turek A.: Velkostatek Spálov. Vítkovsko 2/1958.

Mašek P.: Šlechtické rody v Čechách na Moravě a ve Slezsku. II. díl (N – Ž). Argo 2010.

Maiello, Giuseppe: Racionalismus Karla Ferdinanda Schertze a Magia posthuma. Slavica litteraria. 2012, vol. 15, iss. 2.

Zezulčík J.: Karel Ferdinand Schertz zapomenutý barokní autor ze Spálova. Poodří 1/1999.

Glonek J.: Pramen Odry a Karel Ferdinand Schertz. Poodří 1/2012.

Kopřiva H.: Karel Ferdinand Schertz, pozdně barokní autor na Moravě a ve Slezsku. Vlastivědný sborník Novojicko, č. 8, Nový Jičín 1966.

Matrika N_Z_O inv.c.7175, sig_Od_XI_2_1711-1784, Spálov, 278. ZA Opava, pobočka Olomouc.

Slezákova M.: Soumrak pověrčivosti: poslední velký případ vampyrismu na moravsko-slezském pomezí. Magisterská diplomová práce. MU Brno, 2013.

Lenní dvůr Kroměříž, DÍL V., Svazek 10. Lenní statek Deštné u Opavy. Inventář. NAD 1416. Evidenční číslo pomůcky 1667. ZA Opava, pobočka Olomouc.

Velkostatek Spálov. Inventář. NAD 205. Evidenční číslo pomůcky 1910, ZA Opava.

Zeno von Daunhaussen, <https://cs.wikipedia.org/wiki/>

Stadl von, <https://cs.wikipedia.org/wiki/>

Heltinov, <https://www.lubomer.cz/obec/historie/>